SHAS ILLUMINATED

Unlocking the Entire Shas. B'Iyun.

מסכת קידושין דף כט

בגדר מצות עשה שהזמן גרמא, בריבוי נשים במורא אב ואם, בחיוב מילה על האשה ועל האב אחר השמיני, בחיוב פדיון הבן וקדימתו לעליה לרגל, ובנושא אשה ואחר כך ילמוד תורה

מתוך שיעורו של הרב מיכאל אליאס

מסכת קידושין נתנדבה על ידי מר ומרת יוסי טאוב, לזכות רפואה שלימה למשה נחמן בן מלכה מרים

א. בגדר מצות עשה שהזמן גרמא

[0:10] תנן (כט.): "וכל מצות עשה שהזמן גרמה, אנשים חייבין ונשים פטורות". ופירש רש"י (ד"ה שהזמן גרמא): "**שהזמן גורם לה שתבא**", וכן פירש הרע"ב (פ"א מ"ז)[1]. ויש דרך פשוטה יותר בגדר זמן גרמא: שיש למצוה זמן מוגבל, ובתוכו בלבד יכול לקיימה.

[0:55] ושני מהלכים אלו מצינו במנחת חינוך (מצוה פ"ד אות א')[2] גבי שמיטת קרקעות. נסתפק שם מהי המצוה להפקיר הפירות בשנת השמיטה. אם המצוה "אקרקפתא דגברא הוא... ואם מפקיר ה"ז הפקר אבל אם אינו מפקיר אינו מופקר", ואף שלא קיים העשה אין הפירות הפקר. או שהוא "אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הפקר", גזירת הכתוב שכל הפירות הגדלים בשביעית הפקר, ואין צריך דיבור הבעלים, ובין יפקיר בין לא יפקיר הפירות הפקר. וכתב: "שוב האיר השי"ת את עיני", ומצא שזו מחלוקת הבית יוסף והמבי"ט (בתשובותיו ח"א סימן מ"ג). דעת המבי"ט שהוא אפקעתא דמלכא, ובין ירצה לקיים המצוה ויאמר כן בין לא, הפירות הפקר. ודעת הבית יוסף שאינו הפקר אלא כשהפקירם הוא עצמו.

[2:42] ובא המנחת חינוך לומר שיש במחלוקת זו נפקא מינה לנשים: אשה שיש לה שדה, אם מצווה אף היא להפקיר פירות שביעית. שהניח שמה שנשים פטורות ממ"ע שהז"ג היינו במצוה שצריך האדם לעשות בה פעולה. אבל היכא שאין האדם מחויב בפעולה לקיום המצוה, אלא המצוה חלה ממילא, אין כאן פטור זמן גרמא בנשים. וממילא, אם האדם מחויב להפקיר, נשים פטורות שהרי מ"ע שהז"ג היא. ואם הוא אפקעתא דמלכא שחל ממילא, ואין צריך להוציא הפקר בפיו, לכאורה נוהגת אף בנשים אף שהיא מ"ע שהז"ג. והחינוך (מצוה פ"ד)[4] כתב "ונוהגת בזכרים ונקבות". אם כן לכאורה ראיה שסובר שהוא אפקעתא דמלכא, ובין ירצה להפקיר בין לא ירצה הוי הפקר, ולכך נוהגת באנשים ובנשים, שאין האדם צריך לעשות כלום. משא"כ אם צריך להפקיר, כדעת הבית יוסף, למה חייב החינוך נשים, יהיו פטורות שהרי מ"ע שהז"ג היא.

[4:34] אמנם כתב המנחת חינוך שאין מכאן ראיה. בגמרא לקמן (לג:) מבואר שציצית מ"ע שהז"ג: "איזוהי מצות עשה שהזמן גרמה, סוכה, ולולב, שופר, וציצית", משום דלילה לאו זמן ציצית. ונחלקו הראשונים בגדר פטור לילה. הרמב"ם (הל' ציצית פ"ג ה"ז)[5] כתב בפירוש שאין המצוה נוהגת בלילה, "**בלילה שאינה זמן חיוב ציצית**", ולא חילק בין לובש כסות יום ללובש כסות לילה, אלא כל בגד הנלבש בלילה פטור. אבל הרא"ש בהלכות ציצית שבסוף מסכת מנחות (הל' ציצית סימן א')[6], הובא במנחת חינוך, מחלק בין כסות יום לכסות לילה, וכתב "**כסות יום חייב אפי' בלילה**".

[5:36] והקשה המנחת חינוך: הגמרא אומרת בפירוש שציצית מ"ע שהז"ג, ולהרא"ש אפשר לקיים המצוה כל המעת לעת בכסות יום, ולמה הוי זמן גרמא. אלא על כרחך הרא"ש סובר שגדר מ"ע שהז"ג אינו תלוי אם יש זמן מוגבל לעשייתה, אלא אם המצוה תלויה בזמן, שהזמן מביא את המצוה ומחייבה. וכיון שהיום הוא המחייב, וכסות יום שרשה ביום המחייב, מקיים בה המצוה אף בלילה. והרמב"ם מפרש מ"ע שהז"ג כדרך הפשוטה, שיש לה זמן מוגבל לעשייתה, וכיון שאי אפשר לקיימה בלילה ממילא היא זמן גרמא. ונמצא לדעת המנחת חינוך שנחלקו הרמב"ם והרא"ש בפירוש מ"ע שהז"ג.

[6:43] ולפי זה בפירות שביעית: אם אין המצוה נחשבת זמן גרמא אלא כשיש לה זמן מוגבל לקיומה, אין זה שייך בפירות שביעית. נהי שגדלו בשנה השביעית, דיני קדושת שביעית וההפקר שבהם נוהגים אף בשנה השמינית והתשיעית והעשירית, כל זמן שהפירות בעולם, ולענין זמן הקיום אין כאן זמן גרמא. משא"כ אם זמן גרמא היינו שהמצוה באה מחמת הזמן, כדברי הרא"ש, הרי פירות שביעית מ"ע שהז"ג, שאין בהם דינים אלו אלא מפני שהם גידולי השנה השביעית. אם כן נדחתה הראיה מדברי החינוך, שמצות

הפקר פירות שביעית נוהגת באנשים ובנשים, לשאלה אם צריך להוציא הפקר בפיו. דאפשר שהחינוך סובר שצריך להפקיר, ומכל מקום אינה מ״ע שהז״ג, שאפשר לקיימה בשמינית ובתשיעית ואין לה זמן קצוב. שהחינוך אינו סובר שגדר מ״ע שהז״ג שהמצוה באה מחמת הזמן, כמבואר ברש״י דידן.

[8:25] והרמב״ם סובר שהדבר תלוי בזמן קיום המצוה. ואפשר שלכך כתב בהל׳ עבודה זרה (פי״ב ה״ג)[^17S] כשהביא משנתנו: ״וכל מצות עשה שהיא **מזמן לזמן ואינה תדירה** נשים פטורות״. ולכאורה לשונו נוטה לצד שהמצוה אי אפשר לקיימה תמיד: מה שאינה תדירה אלא מזמן לזמן הוא שעושה אותה מ״ע שהז״ג, ולא מה שהזמן מביאה.

ב. מחצית השקל, אם היא זמן גרמא

[9:07] ולכאורה בחקירה זו תתבאר מחלוקת אחרת. הרע״ב (שקלים פ״א מ״ג ד״ה אבל לא נשים)[9] כתב שנשים פטורות ממחצית השקל: ״ונתנו איש כופר נפשו כתיב, ולא אשה״. והשער המלך (הל׳ מילה פ״א ה״א)[10] הקשה מזה על המשנה למלך (הל׳ מלכים פ״י ה״ז)[11]. שהמשנה למלך כתב שלא אמרו שעבדים פטורים מן המצוות שנשים פטורות בהן אלא כשפטור הנשים משום מ״ע שהז״ג, שלזה הוקש חיוב עבד לחיוב אשה. אבל היכא דאיכא גזירת הכתוב מיוחדת לפטור נשים, אין אומרים ממילא שגם עבדים פטורים. ואם כן, הרע״ב כתב שפטור נשים משקלים מגזירת הכתוב, ולא היה לו להיות נוהג בעבדים, ולמה עבדים פטורים ממחצית השקל. ונשאר השער המלך בצ״ע על יסוד המשנה למלך.

[10:40] והנה השער המלך הניח שאין שקלים מ״ע שהז״ג. והביא ראיה דמי שלא נתן שקלו כל השנה חייב בשנה הבאה ליתן שני חצאי שקל, אחד לשנה שעברה ואחד לשנה זו. ומשום כך הקשה: כיון שמגזירת הכתוב נתמעטו, כדברי הרע״ב, למה נוהג בעבדים. אבל המאירי (שקלים פ״א מ״ג)[12] כתב בפירוש שפטור הנשים משקלים מפני שהיא מ״ע שהז״ג: ״אבל נשים ועבדים אין ממשכנין אותם **שהרי מצות עשה שהזמן גרמא היא**״. ולפי זה אין קושיא על המשנה למלך, שכל שפטור הנשים משום מ״ע שהז״ג אף עבדים פטורים.

[11:41] אלא שצריך לבאר יסוד מחלוקתם: למה הניח השער המלך שאינה מ״ע שהז״ג, והביא ראיה ממה שאם לא שקלו בשנה זו שוקלין לשנה הבאה, והמאירי לא חש לראיה זו וקראה מ״ע שהז״ג. ולכאורה תלוי בחקירה הנ״ל. אם גדר מ״ע שהז״ג שהזמן מביא את המצוה, כמשמע ברש״י וכפירוש המנחת חינוך[3] בדעת הרא״ש[7], מובנת דעת המאירי ששקלים זמן גרמא הם. אין הכי נמי שמי שלא נתן בשנה זו נותן בשנה הבאה, אבל המחייב את מחצית השקל שנותן בשנה הבאה הוא השנה, שכל שנה ושנה מחייבת נתינת מחצית השקל. משא״כ השער המלך, שהניח שכיון שאפשר לקיים המצוה בשנה הבאה ובשנה שאחריה אין לה שם מ״ע שהז״ג, על כרחך סובר שגדר מ״ע שהז״ג תלוי אם יש לה זמן מוגבל. וכיון שאין לה זמן מוגבל, היא מ״ע שלא הזמן גרמא, וצריך גזירת הכתוב ״ונתנו איש״, ולא אשה.

ג. במורא אב ואם, למה צריך קרא לחייב נשים

[13:10] בגמרא: ״איש, אין לי אלא איש, אשה מנין? כשהוא אומר איש אמו ואביו תיראו, הרי כאן שנים״.

[13:28] והקשה בשיטה לא נודע למי (שיטה קדמונית קידושין ל: ד״ה כשהוא אומר תיראו)[13]: הלא מ״ע שלא הזמן גרמא היא, ופשוט שנשים חייבות, ולמה צריך קרא לרבותן. ותירץ: ״דהוה אמינא **כיון דאשה אין ספק בידה לעשות**, לא תתחייב כלל כדאיתא לקמן״, והיא הגמרא (ל:) שאין האשה יכולה תמיד לכבד את הוריה, מפני שהיא תחת רשות בעלה.

[14:17] ובאמת רבי אליהו מזרחי בפירושו על התורה (ויקרא פרק י״ט פסוק ג׳ ד״ה ומדרשו)[14] הרחיב בזה. דייק שהברייתא הבינה שהיה לנו למעט נשים מדכתיב ״איש״, שבכל התורה כולה ״איש״ ממעט נשים, וז״ל: ״שאני הכא דכתיב איש **דהוי מיעוטא איש ולא אשה** לכך נאמר תיראו לשון רבים לחייב גם האשה״, עכ״ל. ואם כן קשה: למה כתבה תורה ״איש״, שממנו משמע שנשים פטורות, וחזרה וריבתה מ״תיראו״; לא היה לה לכתוב ״איש״ כלל. ותירץ, דהיינו שאמרו בגמרא שם: ״איש סיפק בידו לעשות, אשה אין סיפק בידה לעשות, מפני שרשות אחרים עליה״. מחד גיסא ממעטין ״איש ולא אשה״ משום שאין ספק בידה לעשות, ומאידך גיסא יש חיוב ״תיראו״. ומוקמינן מיעוטא ד״איש״ כשאין ספק בידה, וריבויא ד״תיראו״ כשספק בידה. הרי שאף הוא מפרש בענין ספק בידה ואין ספק בידה, אלא שהוסיף ש״איש״ עצמו מיעוט הוא בנשים.

[15:44] ושאר מפרשי המקרא יישבו בדרך אחרת למה היה עולה על הדעת שנשים פטורות. המשכיל לדוד (ויקרא פרק י״ט פסוק ג׳) כתב שצריך ריבוי לנשים, משום שבכיבוד אב ואם נאמר ״למען יאריכון ימיך על האדמה״, ונשים לא נטלו חלק בארץ. ובגמרא (ברכות כ:) צידדו שנשים בברכת המזון אינן חייבות מדאורייתא, ואחד הטעמים משום שלא נטלו חלק בארץ.[15] ולכך היה עולה על הדעת שנשים פטורות מכיבוד אב ואם, שהוא תלוי ב״על האדמה״ שאינו שייך בנשים.

[16:40] והבאר בשדה שם השיג עליו ותמה: הלא הפסוק אומר "למען יאריכון ימיך", שעל ידי כיבוד אב ואם זוכה האדם לאריכות ימים. ובגמרא לקמן (לד.) אמרו שנשים חייבות במזוזה משום דכתיב "למען ירבו ימיכם", "גברי בעו חיי, נשי לא בעו חיי?!" ואם כן הוא הדין בכיבוד אב ואם, כיון שנאמר בו "למען יאריכון ימיך", לא היה עולה על הדעת לפוטרן משום שנזכרה בו האדמה.

[17:31] ובאור החיים הקדוש (ויקרא פרק י"ט פסוק ג')[16] על הפסוק הזה פירש ריבוי ד"תיראו" בדרכים אחרות. דרך אחת, שהכתוב מדבר באב עצמו: כשיקיים האב "תיראו" באביו, יגרום שבנו יהיה ירא ממנו. וזה בשני אופנים. האחד, שהמדות עוברות מן המוליד לנולד, וכשהאב נוהג בכיבוד ומורא אב ואם עובר הדבר בטבע לבנו: "כי שרשי הקדשה ונגדיהם הנמצאים במוליד יעשו כיוצא בהם בנולדים". והשני, בדרך מעשה, שכשיראו בניו שהוא נוהג עם הוריו בכיבוד אב ואם, כן יעשו אף הם לו. וזהו "תיראו" לשון רבים, "**כי במורא אחד יראים שנים**".

[18:39] ועוד פירש ש"תיראו" מוסב על שניהם, על האב ועל הבן המחויב לירא ממנו. דהנה אמרו בגמרא (מועד קטן יז.) שהמכה לבנו גדול היה בשמתא, משום שעובר על "ולפני עור לא תתן מכשול". כלומר שצריך האדם לדעת כיצד ליסר את בניו, וכשתובע יראה עד שמזיק להתפתחות הבן, עובר משום לפני עור, שמא יבעט הבן באביו. ולכך "תיראו" כולל את הבן שצריך לירא מאביו, ואת האב שצריך לדעת כיצד לתבוע יראה זו, מתי היא במקומה ומתי אינה במקומה.

[19:40] ולכאורה דבר זה, ש"תיראו" נאמר אף במי שמחויבים לירא ממנו, דומה למה שאמרו בגמרא לקמן (לב: בסוף העמוד) שתלמיד חכם מוזהר שלא יטריח על הציבור, ודרשו מ"זקן ויראת", שהזקן עצמו מוזהר "ויראת" שלא יטריח על העולם, ולא רק שאנו צריכים לירא מן הזקן. והוא סייעתא לפירוש האור החיים, ש"תיראו" נאמר הן במי שאנו צריכים לירא ממנו והן בו עצמו, שהתורה מזהירתו כיצד תיעשה לו היראה, ושלא תהא יתירה.

ד. אותו ולא אותה: שיטת המקנה וקושית המנחת חינוך

[20:33] בגמרא מבואר שמלבד חיוב האב, מחויב האדם למול את עצמו, וכן בית דין מחויבין למול את התינוק, ואשה נתמעטה, דכתיב "אותו ולא אותה".

[20:52] והמקנה (קידושין כט.)[17] פירש מיעוט זה באופן מחודש. לא נתמעטה האשה אלא מן החיוב המיוחד שיש על האב יותר משאר כל ישראל, "דבאבי הבן **איכא עשה יתירא** דהוא מצווה יותר מן כולם". אברהם אבינו הוא המקור לחיוב האב למול את בנו, ועל זה מיעטה תורה "אותו ולא אותה", ושרה אמנו לא נתחייבה בזה. אבל מן החיוב הכללי שעל בית דין ועל כל ישראל לדאוג שיהיו התינוקות נימולים, לא נתמעטו נשים, ואין האשה פחותה בחיוב זה משאר כל אדם. ובזה יישב כמה קושיות.

[21:44] ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן כ"ח)[18] דייק הרב וולדנברג זצ"ל שכן הוא בדעת הרמב"ם. שכתב בספר המצוות (מ"ע רט"ו)[19] כשהביא מיעוט זה: "ואין האשה מצווה למול את בנה **כמו שהאב מצווה בזה** כמו שהתבאר בקדושין". משמעות לשונו שאין עליה חיוב כחיוב האב, אבל ודאי שהיא מחויבת במילה ככל אדם. והוסיף שם שהטשעבינער גאון הסכים לדיוקו מדברי הרמב"ם, שבאמת אשה מחויבת במילה, ואינה פטורה אלא מן החיוב המיוחד שעל האב. [וכן מבואר בדבריו (ח"כ סימן ל"ז)[20]]

[22:42] ועל פי זה העיר הציץ אליעזר על המנחת חינוך. המנחת חינוך (מצוה ב' אות ג')[21] הקשה לשיטת הראשונים שאין נשים מצוות בעשה דשביתת יום טוב, משום שהוא מ"ע שהז"ג. ודאי אסורות לחלל יום טוב משום הלא תעשה דמלאכה, אבל אינן מוזהרות אלא בלאו, ועשה דיום טוב אינו מונען מעשיית מלאכה. ואם כן למה אין מילה שלא בזמנה דוחה יום טוב. והטעם שאמרו בגמרא, משום שחילול יום טוב הוא עשה ולא תעשה, ואין עשה דמילה דוחה לא תעשה ועשה. והלא קיי"ל כמ"ד בעבודה זרה (כז.) שאשה כשרה למול, ותמול האשה מילה שלא בזמנה ביום טוב. בשלמא לראשונים שיש על הנשים עשה דיום טוב כמו הלא תעשה, אף באשה המלה שייך אין עשה דוחה לא תעשה ועשה. אבל לראשונים שאין עליהן עשה דיום טוב, אין מונע אותה אלא לא תעשה, ונימא עשה דוחה לא תעשה.

[24:21] ותירץ המנחת חינוך שאין זו קושיא. אין הכי נמי שאין עליהן עשה דשביתת יום טוב, אבל אף עשה דמילה אין עליהן, שנתמעטו ממצות מילה: "מכל מקום גם העשה ל"ש אצלם דאותו וכו' **אם כן אין במה לדחות**". ואין מי שימול. האיש, אף שיש לו עשה, אינו מל, שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה. והאשה, אף שאין עשה מונע אותה, אין לה עשה למול. והגמרא בעבודה זרה לא אמרה אלא שמילתה כשרה והתינוק נימול כהלכה, ולא שיש על האשה עשה; וסוגיין בקידושין אומרת שאשה נתמעטה ממילה.

[25:03] והקשה הציץ אליעזר: אם נפרש כמקנה, וכמו שמדוייק ברמב"ם, שאשה בעצם מחויבת במילה, ולא נתמעטה אלא מן התוספת שעל אבי הבן, הדרא קושית המנחת חינוך לדוכתא. למה לא תמול האשה כל מילה שלא בזמנה ביום טוב משום עשה דוחה לא תעשה, לשיטות הראשונים שאין נשים מצוות בשביתת יום טוב. [ועי' (שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סימן ל"ו)]

ה. אם מילה מצות עשה שהזמן גרמא: תוספות ותוספות רי"ד

[25:33] תוספות (ד"ה אותו ולא אותה) הקשו: "וא"ת **אכתי מ"ע שהזמן גרמא הוא דאין מלין אלא ביום**", ולמה צריך קרא למעט נשים. ותירצו: "וי"ל דאתיא כמ"ד התם דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום בין בלילה", ולכך אינה מ"ע שהז"ג וצריך מיעוטא. ויוצא מדבריהם שלהלכה, דקיי"ל שאף מילה שלא בזמנה אינה נוהגת אלא ביום ולא בלילה, אין צריך גזירת הכתוב ד"אותו ולא אותה", ונשים פטורות משום שהיא מ"ע שהז"ג.

[26:23] אבל התוספות רי"ד (קידושין כט.)[22] פירש בדרך אחרת למה אין נשים פטורות משום מ"ע שהז"ג, וז"ל: "אבל מצוה דלא תליא בגופה כגון למול את בנה אע"ג דמילת הבן יש לה זמן נהי דקבוע הזמן לבן הנימול אבל האב שציוהו הבורא להתעסק במילת בנו **העסק ההוא אין לו זמן** שבין ביום ובין בלילה יטרח ויכין צרכי מילת בנו", עכ"ל. ולכך אינה מ"ע שהז"ג.

[27:19] ובשו"ת דברי יחזקאל (סימן מ"ה)[23] ביאר יסוד דבריו. בתחילה הניח שכוונת התוספות רי"ד שהעסק עצמו חלק מן המצוה, ואפשר לעסוק בין ביום בין בלילה, ולכך אין מצות מילה מ"ע שהז"ג, שהעסק לדאוג שיהא התינוק נימול חלק מן המצוה. ובאמת בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן י"א)[24] כתב כן בפירוש, שעיקר המצוה שיהא הבן נימול, וכל העסק בזה חלק ממנה: "**דאין האב חייב למול בנו בידיו אלא לעסוק שיהא נימול**". וזה ודאי מהלך שאפשר לומר בתוספות רי"ד.

[28:05] אך הדברי יחזקאל לא נחה דעתו בפירוש זה, ולמסקנא פירש את התוספות רי"ד על פי החקירה הנ"ל: אם מצוה נעשית זמן גרמא משום שהזמן מחייבה, או משום שיש זמן מוגבל לעשייתה. התוספות רי"ד סובר שאין מצוה נקראת מ"ע שהז"ג אלא כשהזמן מחייבה, ודבר זה שייך כשהאדם מצווה לעשות המצוה בגופו בזמן ידוע. משא"כ במצות האב, שהמצוה למול את הבן, חיוב האב קיים בין ביום בין בלילה, אלא שעשיית המצוה מוגבלת, שאינו יכול למול בפועל אלא ביום. והראיה שבעצם חיובו קיים אף בלילה, שהרי מחויב לעסוק בה אף בלילה, ואין זה אלא משום שחיובו קיים אז, וכלשונו: "אבל מצות האב אין לה זמן מצד עצמותה **שהרי מחויב להתעסק אף בלילה**". ולכך, אף שבפועל אינו יכול לקיים המצוה אלא ביום, אין זה עושה אותה מ"ע שהז"ג, ונשארת מ"ע שלא הזמן גרמא.

[29:36] נמצא שנחלקו הראשונים אם גזירת הכתוב "אותו ולא אותה" היא הטעם האמיתי שאין מילה נוהגת בנשים, כמבואר בתוספות רי"ד שאינו מחשיבה מ"ע שהז"ג, או שלהלכה אין צריך קרא והיא מ"ע שהז"ג, כמבואר בתוספות.

[30:11] ונפקא מינה להלכה בין גזירת הכתוב לכלל מ"ע שהז"ג: אם יכולות נשים לעשות המצוה ולקיימה בתורת קיום. דהנה בשו"ת דברי יחזקאל (סימן כ"ח)[25] דן בדין אינו מצווה ועושה, שאדם יכול לקיים מצוה בתורת קיום אף כשאינו מחויב בה. וכתב שמה שמצינו שנשים יכולות לבחור לעשות מ"ע שאינן מחויבות בה על פי דין, ויש להן בה תורת קיום, אינו אלא כשפטורן משום מ"ע שהז"ג; שאז יכולה האשה להוסיף על המוטל עליה, ויש לה תורת מצוה בתורת קיום. משא"כ היכא שהתורה מיעטה נשים בפירוש בגזירת הכתוב, אשה העושה המצוה דומה לישראל הרוצה לישא כפיו, שלא אמרה תורה לישא כפיו אלא לכהן ולא לישראל. וכן כשיש גזירת הכתוב למעט נשים, אין האשה יכולה לקיים המצוה בתורת קיום.

[31:43] ולכאורה מילה נפקא מינה לזה. לדעת התוספות היא מ"ע שהז"ג, ויש לאשה בה תורת קיום. ולדעת התוספות רי"ד ושאר ראשונים שאינה מ"ע שהז"ג, יוצא שפטורן מגזירת הכתוב, ואינן יכולות לקיימה בתורת קיום.

ו. חיוב האב במילה אחר יום השמיני

[32:02] מבואר בסוגיין שיש חיוב על האב למול את בנו, ואם לא מלו האב, הבן עצמו מצווה למול את עצמו.

[32:14] והכלי חמדה (תולדות ב.) העיר על מדרש שהביא בדעת זקנים מבעלי התוספות (בראשית פרק כ"ה פסוק כ"ה)[26] על הפסוק "ויצא הראשון אדמוני". כשראה יצחק אבינו שעשו אדמוני חשש שלא נבלע בו דמו: "עדיין לא נבלע בו דמיו ולא רצה למולו לשמונה ימים". וכמו שאמרו בגמרא בפרק ר' אליעזר דמילה (שבת קלד.) בנשים שלא נבלע הדם באברי בניהן, ואמרו להן להמתין במילה. "כשעבר שנה או שנתיים וראה יצחק שלא החליף מראיתו", הבין שאין זה מחמת חסרון בדמו אלא זו תולדתו, ולכאורה היה לו למולו מיד, שאין כאן לא נבלע בו דמו. ואף על פי כן לא מלו: "אמר הואיל ולא מלתי אותו לשמנה כמוני אמתין עד שיהיה בן י"ג כמו ישמעאל אחי", שנימול בן שלש עשרה, "וכשהיה בן י"ג שנה הוא עכב בעצמו ולא רצה למול".

[33:48] והקשה הכלי חמדה: איך אמר יצחק אבינו שכיון שלא מל לשמונה ימתין עד שיהיה בן שלש עשרה, "הא מצות מילה שעל האב **הוא בכל רגע** משבא לכלל חיוב". וכיון שבא לכלל חיוב, וידע שאין כאן סכנה, לכאורה היה מחויב למולו מיד, ולמה סבר שמותר להמתין עד שלש עשרה.

[34:20] וכעין זה הקשה על שיטת הרוקח (סימן ר"כ)[27], שעיקר חיוב מילת האב דוקא ביום השמיני, והימים שאחריו אינם אלא בתורת תשלומין: "שהרי אם לא נימול בזמנו כל הימים שיבאו **תשלומי דיום שמיני נינהו**". ובאמת אף בקרית ספר (הל' מילה פ"א)[28] משמע שעיקר חיוב האב דוקא ביום השמיני: "משמע דמילה בזמנה על האב". והקשה הכלי חמדה: אם התינוק מסוכן ביום

השמיני ואין האב צריך למול באותו יום, וחיובו אחר כך אינו אלא תשלומין, למה מחויב האב; ונימא שכיון שהיה פטור בשעת חלות החיוב, שוב אינו יכול להתחייב. ודימה זה לגמרא בחגיגה (ט.), "חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני", שאינו יכול לעלות לרגל ביום ראשון, ונתרפא ויכול לעלות בשני. למ"ד "תשלומין לראשון" פטור, שכיון שהיה פטור בזמן עיקר החיוב, אינו מתחייב בזמן התשלומין. וכן במילה, לשיטת הרוקח וכמשמעות הקרית ספר, למה כשמתרפא התינוק חל חיוב האב.

[35:56] והביא הכלי חמדה שהיד המלך (הל' מילה פ"א ה"ב)[29] פסק כן, שכשהיה התינוק חולה בשמיני בטלה מצות האב. אבל כתב שאין הפוסקים פוסקים כן, ומבואר להיפך, שהאב מחויב למול את בנו אף אחר השמיני; וצריך לבאר למה אינו דומה לחיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני.

[36:26] ותירץ הכלי חמדה: דוקא כשאין המצוה עליו מחמת פטור גמור, אומרים שאינו יכול להתחייב אחר כך בזמן שאינו אלא תשלומין, וכדין חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני. אבל אם מה שהיה פטור בשעת עיקר החיוב אינו משום שאינו ראוי לעשות המצוה, אלא שהיה עסוק במצוה אחרת, ופטור מזו משום עוסק במצוה פטור מן המצוה, אין זה פטור גמור, ולכך מתחייב בזמן התשלומין. וסמך על תשובת הרמ"ע מפאנו (סימן ק"ב)[30], שאם היה עוסק במצוה ביום ראשון של רגל, מחויב בראיה בשאר ימי החג אף למ"ד תשלומין לראשון. ולכך, אחר שניתנה תורה ונצטוינו לשמור נפשות ישראל, הרי זו מצוה; וממילא מה שאין האב מל את בנו כשהוא בסכנה אינו אלא משום עוסק במצוה פטור מן המצוה, שעוסק במצות שמירת הנפש ופיקוח נפש. אבל קודם מתן תורה, שלא היתה מצוה זו, מה שאין מלין במקום סכנה אינו אלא פטור אונס. ולכך אמר יצחק אבינו, קודם מתן תורה: בשעת השמיני הייתי פטור כחיגר, מחמת פטור אונס, ואיני חוזר ומתחייב אף שעכשיו התינוק בריא. ולכך רצה להמתין עד שלש עשרה, שימול את עצמו כישמעאל מחמת חיובו. אבל אחר מתן תורה, שפטור האב משום עוסק במצוה, חוזר ומתחייב בתורת תשלומין, ולכך אף כמה ימים אחר כך, כשהתינוק בריא, חל חיוב האב. עכ"ד הכלי חמדה.

[38:46] ולעניות דעתי יש לעיין בדבריו משני טעמים. חדא, כשם שקודם מתן תורה פטור סכנה עושה מצב של אונס כחיגר, שלדעת הכלי חמדה אין החיוב חוזר וחל, כן יש לומר אחר מתן תורה: שמלבד פטור עוסק במצוה פטור מן המצוה, היה פטור גם מחמת מצב האונס, ולכך אינו יכול לחזור ולהתחייב.

[39:20] ועוד, אף אם נקבל מה שהניח הכלי חמדה, שאחר מתן תורה הפטור הוא משום המצוה לשמור ולפקח על נפש מישראל ולא משום אונס, יש מקום גדול לומר שפטור עוסק במצוה דומה לחיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני. דהנה הרא"ש בברכות (פ"ג סימן ב')[31] דן במי שנעשה אונן בשבת, רחמנא ליצלן, אם חייב להבדיל בימי החול. והביא: "אמרו שפעם אחת **היה ר"י ז"ל אונן ואכל בלא הבדלה**". ולמחרתו, כשבא מבית הקברות, אמרו לו: "למה אינך עושה הבדלה האמרינן טעם מבדיל". והשיב להם: "מאחר שהייתי פטור אמש בשעת חיוב הבדלה משום שהייתי אונן גם עתה פטור אני", ודימה לחיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני, הגמרא בחגיגה (ט.). והביא הרא"ש מן המהר"ם שחלק, שכיון שנעשה ראוי להתחייב יבדיל, וסמך על הגמרא בערבי פסחים שמי שלא הבדיל מיד מבדיל והולך כל השבת כולה, ולכך הבדיל. ומסקנת הרא"ש שהלכה כר"י, ומה שאמרו שמבדיל והולך כל השבת אינו כשהיה פטור בתחילת החיוב: "**אבל אונן דבשעה שחל עליו חיוב הבדלה היה פטור לגמרי ותו לא מיחייב**".

[41:23] הרי שאף על פי שפטור אונן הוא משום עוסק במצוה פטור מן המצוה, כמו שכתב רב אלחנן בקובץ שיעורים (ח"א בבא בתרא ח:)[32], "ולכאורה פטורא דאונן הוא משום דטרוד במצוה", וכן מפורש ברש"י בברכות (יח. ד"ה פטור מק"ש)[33], "משום דעוסק במצוה", מכל מקום דימוהו הראשונים לחיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני. אלמא פטור עוסק במצוה כחיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני, ולמ"ד תשלומין לראשון, כשם שאין החיגר חוזר ומתחייב, כך אין העוסק במצוה חוזר ומתחייב. ואם כן חילוק הכלי חמדה צ"ע.

ז. פדיון הבן: פטר רחם וראשית אונו, ואם החיוב על האב או על הבן

[42:06] בגמרא (כט:): תנו רבנן, מניין שאם היו לו חמשה בנים מחמש נשים שחייב לפדות כולן, תלמוד לומר "כל בכור בניך תפדה". ופריך: פשיטא, בפטרי רחם תלא רחמנא. ומשני: "מהו דתימא: נילף בכור בכור מנחלה, מה להלן 'ראשית אנו', אף כאן 'ראשית אונו', קא משמע לן".

[42:29] והקשה הריטב"א (קידושין כט:)[34]: מה היתה ההו"א ללמוד בכור מנחלה ולתלות פדיון הבן בראשית אונו, הלא הפסוק אומר בפירוש פטר רחם, ומבואר בקרא שמצות פדיון הבן תלויה בפטר רחם ולא בראשית אונו. ותירץ: "דאע"ג דבפטר רחם תלה רחמנא **הוה אמינא דבעינן תרווייהו** פטר רחם וראשית אונו קמ"ל". כלומר לא היה צד לתלותה בראשית אונו לבדו, אלא ההו"א היתה ללמוד מבכור לנחלה שאף ראשית אונו תנאי בה, ואין חיוב פדיון הבן אלא כששניהם בו.

[43:25] והמהרי"ט (חידושי מהרי"ט קידושין דף כ"ט ד"ה מהו דתימא)[35] כתב בדרך אחרת: "וא"ת והא קרא כתיב כל פטר רחם לי וי"ל דה"מ **מלחייב את הבן לפדות את עצמו** אבל אביו ס"ד דלא מחייב למפרק אלא ראשית אונו דומיא דנחלה". דרכו שיש כאן שני חיובים נפרדים. בראשית אונו האב מחויב. וכשאינו ראשית אונו, כגון חמשה בנים מחמש נשים, חיוב האב נדחה, אבל חיוב הבן קיים, והוא דין פטר רחם שאמרה תורה. ומבואר מדבריו, על כל פנים בהו"א, שחיוב האב וחיוב הבן נפרדים לגמרי.

[44:35] ולכאורה בזה יתבאר מחלוקת יסודית בפוסקים: מהו חיוב האב לפדות את בנו. אם מצות האב היא, שהתורה חייבה את האב לפדות את בנו; או שהחיוב על הבן, אלא שהתורה ידעה שאי אפשר לקטן לפדות את עצמו, ולכך חייבה את האב לפדותו. בספר החינוך (מצוה שצ״ב)[36] מבואר שהוא חיוב בפני עצמו על האב, עד שכתב בסוף המצוה: ״**ואפלו אחר שהגדיל הבן המצוה מטלת על האב**, וכמו שאמר הכתוב... וכל בכור אדם בבניך תפדה. הרי שהטיל המצוה על האב, וכן נראה בקדושין״. ולכך כתב המנחת חינוך (מצוה שצ״ב אות א׳)[37] שאם קדם הבן ופדה את עצמו, הרי הוא כחוטף מצוה ממי שהוא העיקר: ״ואסור לבן לחטוף המצוה כי האב הוא העיקר ומשלם קנס יו״ד זהו״, הנזכר בחושן משפט (סימן שפ״ב סעי׳ א׳)[38].

[46:07] אבל בתשובות הריב״ש (סימן קל״א)[39], הובא בברכת שמואל (קידושין סימן י״ח)[40], הוא להיפך: עצם החיוב על הבן, ״דאלמא **עקר המצוה בעצמו** אלא שבקטנותו אי אפשר״. ולפי שראתה התורה שאי אפשר לבן לפדות את עצמו בקטנותו, הטילה החיוב על האב לפדותו, ולהוציאו כביכול ממצותו.

[46:34] ולכאורה מוכח מדברי המהרי״ט שחיוב האב חיוב בפני עצמו, כדברי החינוך ולא כהריב״ש. שהרי בראשית אונו האב מחויב, וכשאין ראשית אונו הבן מחויב. ואם כן כשהאב פודה, מחמת חיובו הוא פודה, ואין לו שייכות לבן כלל, שחיוב הבן מחמת פטר רחם, וחיוב האב מחמת ראשית אונו. אמנם יש לומר שדרך זו של המהרי״ט אינה אלא בהו״א של הגמרא. אבל אחר שלמדנו מ״כל בכור בניך תפדה״, חיוב האב וחיוב הבן חיוב אחד הם, מחמת פטר רחם, ואין לראשית אונו שום שייכות. ולכך אפשר שלהלכה מודה המהרי״ט לריב״ש, שכשהאב פודה את בנו עושה הוא המצוה המוטלת על הבן, שהתורה הטילה אותה על האב כשאי אפשר לבן לפדות את עצמו.

ח. לפדות את בנו ולעלות לרגל: תדיר ושאינו תדיר, וחוב לכהן

[47:45] בגמרא (כט:): ״תנו רבנן: לפדות את בנו ולעלות לרגל, פודה את בנו ואחר כך עולה לרגל. רבי יהודה אומר: עולה לרגל, ואחר כך פודה את בנו. שזו מצוה עוברת, וזו מצוה שאינה עוברת״. וביארה הגמרא מחלוקתם: רבי יהודה סובר שמצוה עוברת קודמת, ולרבנן גזירת הכתוב להקדים פדיון הבן, ״כל בכור בניך תפדה״ ואחר כך ״ולא יראו פני ריקם״.

[48:15] והקשה ר׳ דוד לוריא בהגהותיו: למה לא אמרה הגמרא שעליה לרגל קודמת לפדיון הבן, משום הכלל שבכל התורה כולה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. עליה לרגל חיובה קבוע שלש פעמים בשנה. ופדיון הבן, אף שהוא שכיח, ודבר כזה נקרא בגמרא מצוי, אינו תדיר, שאין חיוב קבוע לפדות את בנו בזמנים ידועים. ותירץ הרד״ל, דכיון שפדיון הבן מצוי טובא, דבר המצוי טובא נחשב תדיר כלפי דבר שאינו מצוי כל כך. ולכך הביאה הגמרא מיד אחר כך הברייתא דמי שיש לו חמשה בנים, לומר שמשום זה חשוב טפי מצוי מרגל, שדבר זה מצוי הרבה, ויש לו מעלת תדיר. עכ״ד הרד״ל.

[49:46] ודברי הרד״ל הם נגד פסק הלכה למעשה שבחידושי ר׳ שלמה על קידושין (ח״א סימן ג׳), בדין פדיון הבן ותפלה. כתב שהוזמן לפדיון הבן שהיה בערב, והיה שם תלמיד חכם שאמר שימתינו בפדיון הבן עד אחר מעריב, משום תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. וחלק עליו ר׳ שלמה, שאין מצות פדיון הבן נדחית מפני מצוה אחרת אף תדירה, שהרי היא חוב גמור על האב ולא מצוה בעלמא. וכשם שהתובע את חבירו בחוב, אין הלה יכול לומר עדיין לא התפללתי ותפלה מצוה תדירה, אלא צריך לפרוע חובו, כן בפדיון הבן. והוסיף ר׳ שלמה שאמר הדבר לר׳ שמחה זעליג [ריגר] הדיין דבריסק, ור׳ שמחה זעליג [ריגר] אמרו לר׳ חיים סולובייצ׳יק, והסכים ר׳ חיים סולובייצ׳יק ליסודו, שפדיון הבן, כיון שנחשב חוב, אינו בכלל דין תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. וזה היפך דרכו של הרד״ל.

[51:14] ועל פי יסודו, שפדיון הבן משונה משאר מצוות שהוא חוב לכהן, יישב ר׳ שלמה קושית הביאור הלכה (סימן תרנ״ו סעי׳ א׳ ד״ה אפילו מצוה עוברת)[41]. הרמ״א (או״ח סימן תרנ״ו סעי׳ א׳)[42] פסק שאין צריך לבזבז הון רב על מצוה, ״וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש **אפי׳ מצוה עוברת**״. והקשה הביאור הלכה: אף שכן משמע בגמרא בבא קמא (ט. וט:), קשה איך הלכה המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, הלא בגמרא דידן אף מי שאין לו אלא חמש סלעים צריך להוציאן לצורך מצוה; עד שהגמרא שואלת, במי שאין לו אלא חמש סלעים, שאינן מספיקות אלא לאחת משתי המצוות שלפניו, איזו מצוה קודמת. ולכאורה לא היה לו להוציא מעותיו האחרונות על מצוה כלל.

[52:23] ותירץ הביאור הלכה בעצמו: חז״ל אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש מחשש שמא יעני ויצטרך לבריות, וזה בעשיר שיש לו ממון הרבה, שאם יבזבז יותר מחומש יביא עצמו לידי עניות ויצטרך לבריות. אבל הגמרא בקידושין מדברת במי שמתפרנס ממלאכתו, שיש לו הכנסה קבועה, ומן המותר שבהכנסתו יש לו חמש סלעים, ועל זה מספקא לה לגמרא אם יוציאן לפדיון הבן או לעליה לרגל. ואין מצבו משתנה בכך, שלמחר ילך למלאכתו ויקבל שכרו, וכלשונו: ״וזה לא שייך במי שאין לו רק חמש סלעים וכיו״ב ומתפרנס ממלאכתו **ולא יגרע פרנסתו** במה שיוציא זה על המצוה״. ולכך אינה ענין למה שאמרו אל יבזבז יותר מחומש.

[53:24] ולדרכו של ר׳ שלמה, שפדיון הבן נחשב פריעת חוב, אין כאן קושיא. שהרי הלוה אלף אלפים, אף שאין לו חמשה פעמים כך, ודאי צריך לפרוע חובו, שהחוב על אלף אלפים בלא שום שייכות למצוה, ואין כאן דין המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. אבל הביאור הלכה, שלא תירץ בפשיטות שהוא חוב, על כרחך נקט שפדיון הבן מצוה הוא.

[54:07] ולכאורה יש לבאר את הביאור הלכה ואת הרד״ל, שאמר שלא כר׳ שלמה שפדיון הבן תלוי בתדיר ושאינו תדיר קודם, על פי דברי החזון איש על סוגיין (אה״ע סימן קמ״ח ס״ק ב׳). החזון איש הקשה: הגמרא מביאה סברא לכאן וסברא לכאן אם יקדים עליה לרגל או פדיון הבן, מצוה עוברת או גזירת הכתוב. ולכאורה הוא בעל חוב, וכיון שהוא בעל חוב אין מקום לכל הסברות הללו, אלא צריך לפרוע חובו, ופשיטא שפדיון הבן קודם. ותירץ, וז״ל: ״וצ״ל דמצוה שאני **שאין דין הכהן כבע״ח אלא אם מתחייב עכשו במצוה זו**, אבל אם לעלות לרגל קודמת אין כאן חוב כלל״, עכ״ל. כלומר תחילה יש להכריע איזו מצוה מוטלת עליו, עליה לרגל או פדיון הבן. אם מכריעים לעליה לרגל, אינו בעל חוב בשעה זו, ורק כשמכריעים מצד קדימת המצוות שמחויב בפדיון הבן, הרי הוא חוב. ולכך הוצרכה הגמרא תחילה לברר קדימת המצוות.

[55:51] ובזה מתבאר הרד״ל, שאמר שדין תדיר ושאינו תדיר שייך כאן, ואין לומר כר׳ שלמה שאינו שייך משום שהוא חוב. שאם מכריעים מתורת קדימת המצוות, מחמת תדיר ושאינו תדיר, שאינו מחויב לפדות את בנו בשעה זו, אינו בעל חוב. וזהו גם טעם הביאור הלכה שלא אמר בפשיטות שהוא בעל חוב, שכל שמצד הלכות מצוות אינו מחויב לפדות, אינו בעל חוב.

[56:19] אך יש לעיין בדברי החזון איש עצמו, שבאותו מקום דן בשאלת המבזבז, וכתב שהוא חוב, שבפדיון בנו יש שיעבוד נכסים והוא מלוה הכתובה בתורה, ולכך אינו נפטר במה שאין נכסיו מרובים. נמצא שלענין אל יבזבז יותר מחומש נקט החזון איש שהוא חוב, ולענין מעלת מצוה עוברת כתב שתחילה יש להכריע מצד קדימת המצוות.

ט. נושא אשה ואחר כך ילמוד תורה: הא לן והא להו

[56:43] בגמרא: ״אמר רב יהודה אמר שמואל, הלכה נושא אשה ואחר כך ילמוד תורה. רבי יוחנן אמר, ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה?!״, כלומר ילמד תחילה ואחר כך ישא אשה. ״ולא פליגי, הא לן והא להו״.

[57:03] ונחלקו הראשונים בפירוש הא לן והא להו. רש״י (ד״ה הא לן הא להו) פירש: ״בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא״י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלים עליו **נושא אשה דהוה בלא הרהור** ואח״כ הולך ולומד תורה״. ובני ארץ ישראל, הלומדים במקומם, אם נושא אשה יהיו צרכי הבית מוטלים עליו ויבטלוהו. הרי שבני בבל ישאו תחילה, שאין להם ריחיים בצוארם, ובני ארץ ישראל, שיהיו להם ריחיים בצוארם, יעסקו בתורה תחילה.

[57:46] ותוספות (ד״ה הא לן והא להו) תמהו על פירוש רש״י: ״וקשה לר״ת דמשמע דקאמר שמואל דנושא אשה תחלה כדי להיות בלא הרהור ומוקי לה למילתיה בבני בבל א״כ **אכתי איכא הרהור כיון שהולכים ללמוד חוץ למקומן**״. נמצא שנחלקו רש״י ותוספות אם הנשוי שהוא רחוק מביתו נחשב בלא הרהור, כמשמע ברש״י, או שכיון שהוא רחוק מביתו עדיין יש בו הרהור, כטענת התוספות.

[58:28] ולכאורה רש״י ותוספות לשיטתייהו ביומא (יח:). הגמרא שם מספרת על תלמידי חכמים שהיו מייחדים להם נשים להיות להם לנשים כשהיו יוצאים מעירם ורחוקים מבתיהם. רב ורב נחמן היו שולחים שלוחים שהיו מכריזים ״מאן הויא ליומא״. ורש״י (ד״ה יחודי בעלמא)[44] פירש לפי מסקנת הגמרא. הגמרא הקשתה איך היו באים על נשים אלו כשבאו לאותן עיירות, הלא תבעוה להנשא ונתפייסה צריכה לישב שבעה נקיים. ותירצה ״יחודי בעלמא הוו מייחדי להו״, לפי שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. ופירש רש״י: ״ואין נזקקין להן **אלא שהנשוי אשה אין מתאוה כמי שאין לו אשה**״.

[59:30] ותוספות (ד״ה יחודי בעלמא הוו מייחדי להו)[45] חלקו, שאם היו אסורות להם לכאורה לא הרויחו כלום ועדיין היו בהרהור: ״והקשה ר״י א״כ כיון דאסורין לבא עליה **מאי פת בסלו איכא**״. ולכך פירש ר״י באופן אחר, שלא היו מודיעים לנשים אלא שיהיו להם לנשים ליחוד בעלמא, ולא לבוא עליהן כאיש ואשה: ״דכי אמרי מאן הויא ליומא לא אמרי מאן הויא ליומא ליבעל אלא ליחודי בהדה בעלמא״. רש״י לשיטתו סובר שמה שהאדם מותר בעיקר הדין די בו להרחיק ממנו הרהור, וזו עצה. ותוספות לשיטתם סוברים שאין בזה די להצילו מהרהור.

מראה מקומות קידושין דף כט

דף כט עמוד א: *גמרא; רש״י ד״ה שהזמן גרמא; תוספות ד״ה אותו ולא אותה*
דף כט עמוד ב: *גמרא; רש״י ד״ה הא לן הא להו; תוספות ד״ה הא לן והא להו*

1. ברטנורא קידושין פרק א׳ משנה ז׳

וכל מצות עשה שהזמן גרמה. שהזמן גרם למצוה שתבא, כגון שופר, סכה, לולב, וציצית :

2, 3. מנחת חינוך מצוה פ״ד אות א׳ הפקר שביעית ונשים, וגדר זמן גרמא

ואני מסופק אי המצוה אקרקפתא דגברא הוא דרחמנא ציוהו להפקיר פירותיו בשביעית ומחויב לקיים להפקיר ואם מפקיר ה״ז הפקר אבל אם אינו מפקיר אינו מופקר ונהי דעובר על עשה מכל מקום אינו הפקר רק עובר על גזירת השי״ת אם כן אין אחר רשאי ליטלו והרי הוא גזל ביד אחרים כ״ז שלא הפקיר. ... א״ד הפקר זה א״צ הבעלים להפקיר רק הוא אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הפקר רק אם נעל כרמו עובר על עשה זו והרי הוא גוזל הרבים אבל ממילא הוי הפקר אם כן פטור ממעשר בכ״ע. וכן אם אחר זכה בע״כ דבעלים הרי הוא שלו דזוכה מן הפקר אף דלא הפקירו הבעלים. שוב האיר השי״ת את עיני ומצאתי במהרי״ט ח״א סי׳ מ״ב האריך וחלק על רבינו ב״י לענין פירות עכו״ם בקרקע עכו״ם ודעת הב״י דאינו אפקעתא דמלכא רק מצוה עליו ודעת המהרי״ט דהוא אפקעתא דמלכא ... ולכאורה י״ל דהרב המחבר כתב דנוהג בזכרים ובנקבות ואי אמרי׳ דהמ״ע הוא אקרקפתא דמחויב להפקיר דכן גזירת הכתוב אם כן למה הנשים חייבים במצוה זו הא מ״ע שהז״ג נשים פטורות. אך י״ל דל״ה זמ״ג דפירות שביעית לעולם הם בקדושתן ואפילו בשאר שנים שגדלו בשביעית ל״ה זמ״ג. אך זה ניחא להר״מ ה׳ ציצית דכסות יום פטור בלילה בכ״ע ע״כ הוי ציצית זמ״ג אם כן ניחא כאן אבל להרא״ש וכ״כ תוס׳ קדושין ל״ד ע״א ד״ה ותפילין ועיין בטואו״ח סי׳ ח״י דסוברים דכסות יום חייב אף בלילה וכסות לילה פטור אף ביום ואף דכסות יום חייב תמיד מכל מקום ה״ל מ״ע שהז״ג כיון דשם לילה גורם פטור אם כן נהי דפירות שביעית תמיד בקדושתם מכל מקום פירות שאר שנים אין נוהג בהם קדושה אף בשביעית אם כן ה״ל שוה לציצית דהזמן גורם המצוה אם כן יהיו נשים פטורות ממ״ע זו. אע״כ דהוא אפקעתא דמלכא ואין חילוק בין אנשים לנשים דהתורה אפקרי׳ אך אם נעל כרמו עובר בעשה גם הנשים עוברים במצות עשה כיון שהוא בשוא״ת ולא בקו״ע אפשר דהנשים חייבות כמ״ש בח״ז בשם הפ״מ.

4. ספר החינוך מצוה פ״ד

ונוהגת בזכרים ונקבות בארץ ישראל בלבד, ובזמן שישראל שם, שנאמר עליה (ויקרא כה ב) כי תבאו אל הארץ. ... והעובר עליה ונעל כרמו או שדהו בשביעית או אסף כל פרותיו לביתו בזמן שישראל על אדמתן, בטל עשה. ומכל מקום מתר לאסף מהן מעט מעט לבית לאכל, ובלבד שתהא יד הכל שוה בהן כאלו אין לקרקע בעלים ידועים.

5. רמב״ם הל׳ ציצית פ״ג ה״ז

כסות של פשתן אין מטילין בה תכלת אלא עושין הלבן בלבד של חוטי פשתן. לא מפני שהציצית נדחית מפני השעטנז אלא גזרה מדבריהם שמא יתכסה בה בלילה שאינה זמן חיוב ציצית ונמצא עובר על לא תעשה בעת שאין שם מצות עשה. שחובת הציצית ביום ולא בלילה שנאמר (במדבר טו לט) ״וראיתם אתו״, בשעת ראיה.

6, 7. רא״ש הל׳ ציצית סימן א׳ כסות יום חייב אף בלילה

היה אור״ת הא דקאמר הכא פרט לכסות לילה היינו כסות המיוחד ללילה אבל כסות המיוחד ליום אין בו משום כלאים אפילו אם לובשו בלילה ... הילכך נראה דכלאים בציצית שרי בטלית של איש בין לאיש בין לאשה בין ביום בין בלילה ואפ״ה חשיב מצות עשה שהזמן גרמא כיון דכסות לילה פטור. ועוד דטלית של יום נמי אם נפסק בלילה שרי ולא מיחייב עד ביום (ס״א עד היום). נראה לי דהני תרי שינויי סתרי אהדדי דלשנויא קמא מתעטף בלילה כסות יום חייב לברך מדלא משכח דהוי מצות עשה שהזמן גרמא אלא משום דכסות לילה פטור משמע הא כסות יום חייב אף בלילה ולאידך שינויא משמע דכסות יום אין מברכין עליו בלילה מדקאמר שאם נפסק בלילה דלא מיחייב לתקנה עד היום. ... ונראה לי כשינויא קמא כי היכי דכסות לילה פטור אפי׳ ביום הכי נמי כסות יום חייב אפי׳ בלילה וכ״כ בספר המצות שריצב״א היה מברך בליל יום הכפורים כשהיה מתעטף בטליתו.

8. רמב״ם הל׳ עבודה זרה וחוקות הגויים פי״ב ה״ג

וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות חוץ מקדוש היום ואכילת מצה בלילי הפסח ואכילת הפסח ושחיטתו והקהל ושמחה שהנשים חיבות:

9. ברטנורא שקלים פרק א׳ משנה ג׳ ד״ה אבל לא נשים

אבל לא נשים - ונתנו איש כופר נפשו (שם) כתיב, ולא אשה:

10. שער המלך הל׳ מילה פ״א ה״א ד״ה מצוה על האב למול את בנו

ועיין בפ״א דשקלים מ׳ ג׳ דתנן התם אבל לא נשים ועבדים ופי׳ הרע״ב ונתנו איש כופר נפשו ולא אשה ולא עבדים דאין עבדים חייבים אלא במצות שנשים חייבו׳ יע״ש וזה מבואר שלא כדברי הרב מש״ל אלא דהתם מגזירת הכתוב ממעיטינן להו ולא הוי מצות עשה שהזז״ג דאפילו אם לא שקלו בשנה זו שוקלי׳ לשנה אחרת ודוק:

11. משנה למלך הל׳ מלכים ומלחמות פ״י ה״ז

וא״ת היכי כתבו התוס׳ דעבדים חייבים בפ״ו דהא קי״ל דכל מצוה שהאשה חייבת בה עבד חייב בה וכל מצוה שאין האשה חייבת אין העבד חייב בה דגמרינן לה מאשה ופ״ו קי״ל דאין האשה חייבת בה וא״כ ה״ה לעבד ... הא ל״ק דלא נאמר כלל זה אלא במצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות להך מלתא אתקיש עבד לאשה מג״ש דלה לה אבל במ״ע שלא הזמן גרמא כגון פ״ו דמדינא היו הנשים חייבות אלא שגזרת הכתוב הוא שמעטם משום דכתיב וכבשוה דרך האיש לכבוש ואין דרך האשה לכבוש גבי עבדים דלא שייך האי טעמא לא ילפינן משום ג״ש דלה לה.

12. מאירי שקלים פרק א׳ משנה ג׳

ובעשרים וחמשה בו היו יושבין במקדש והיו בית דין מתחילין למשכן מי שלא הביא את שקלו, ואת מי ממשכנים לויים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים שכל אלו חייבין ליתן מחצית השקל בכל שנה, אבל נשים ועבדים אין ממשכנין אותם שהרי מצות עשה שהזמן גרמא היא ואינן חייבות בכך ואין צדיך לומר קטנים וכו׳

13. שיטה קדמונית קידושין ל: ד״ה כשהוא אומר תיראו הרי יש

כשהוא אומר תיראו הרי יש כאן שנים. ואע״ג דמצות עשה שלא הזמן גרמה נשים חייבות. איצטריך לאשמועינן דנשים חייבות במורא, דהוה אמינא כיון דאשה אין ספק בידה לעשות, לא תתחייב כלל כדאיתא לקמן.

14. מזרחי ויקרא פרק י״ט פסוק ג׳ ד״ה ומדרשו איש מיעוטא, תיראו ריבוי

ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א״כ למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל האשה רשות אחרים עליה. בתורת כהנים ומייתי לה בפ״ק דקדושין וא״ת למה לי קרא תיפוק לי דמצות עשה שלא הזמן גרמא היא ותנן כל מצות עשה שלא הזמן גרמא אחד אנשים ואחד נשים חייבין י״ל שאני הכא דכתיב איש דהוי מיעוטא איש ולא אשה לכך נאמר תיראו לשון רבים לחייב גם האשה והיינו דקתני בברייתא אין לי אלא איש כלו׳ דמאיש משמע ולא אשה וא״ת אי הכי לא לכתוב קרא לא איש ולא תיראו בלשון רבים כבר הקשו זה בברייתא אם כן מה ת״ל איש ותרצו שהאיש ספק בידו לעשות פי׳ יכולת שאין מוחה בידו ולפיכך חייבו הכתוב אבל האשה שאין ספק בידה לעשות מפני שרשות בעלה עליה שמעשה ידיה לבעלה ואינה יכולה ליבטל ממלאכתה לשרת את אביה דאע״ג דמעשה ידיה לבעלה אינו אלא מדרבנן כיון שאינה מצויה אלא אצל בעלה כדכתבו התוספות פטרה הכתוב וקרא דתיראו לשון רבים דמחייב גם האשה אינו אלא בשנתגרשה מבעלה שאז אין רשות אחרים עליה והרי היא כאחיה כדאמר רב נתגרשה שניהם שוים. אך קשה בשלמא במצות כבוד יש הפרש בין נתגרשה ללא נתגרשה דבנתגרשה שאין רשות אחרים עליה חייב׳ להאכילו ולהשקותו ולהלבישו ולכסותו ולהכניסו ולהוציאו כדתניא אי זהו כבוד מאכיל ומשקה ומלבוש ומכסה ומכניס ומוציא וכשלא נתגרשה שאינה מצויה אלא אצל בעלה והוא מוחה בידה ללכת אל בית אביה פטרה הכתוב מכל אלה אלא במצות מורא שאינו לעשות שום שירות לאביה אלא שלא תשב במקומו ושלא תדבר במקומו ושלא תסתור את דבריו כדתניא איזהו מורא לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו מה הפרש יש בין נתגרשה ללא נתגרשה ועוד מאי שהאיש ספק בידו לעשות דקתני בברייתא הא לא שייך לעשות אלא בכבוד לא במורא דקאי עלה.

15. רש״י ברכות כ: ד״ה או דרבנן

או דרבנן - דכתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך (שם) והארץ לא נתנה לנקבות להתחלק ואי משום בנות צלפחד חלק אביהם הם דנטלו שהיה מיוצאי מצרים:

16. אור החיים ויקרא פרק י״ט פסוק ג׳

עוד נראה לומר טעם שאמר לשון יחיד וגמר אומר לשון רבים, נתכון לומר כי כשהבן יהיה ירא מאביו גורם גם כן שבנו יהיה ירא ממנו. איבעית אימא למה שקדם בדברינו במקומות אחרים (בראשית מט:ג), כי שרשי הקדשה ונגדיהם הנמצאים במוליד יעשו כיוצא בהם בנולדים; ואיבעית אימא מדרך המוסר, כי כשיראה הבן שאביו מזלזל בכבוד אביו יפקע כלילת מוראו גם כן ממנו, וכשאדם ירא מאביו וכו׳ הבן לוקח מוסר. גם ישרישו בנפש הבן בחינת מפעל הטוב, ונמצא מקים שני מוראים, והוא אמרו איש לשון יחיד, תיראו לשון רבים, כי במורא אחד יראים שנים, וזה אמרם (אבות ד:ב) מצוה גוררת מצוה.

17. המקנה על קידושין כט.

ולפמ״ש אתי שפיר דמקר׳ דאותו ולא אותה ליכא למילף אלא דאינה בכלל חיוב מצות עשה של האב אבל אכתי י״ל דהיא בכלל ברית משום דהיא בכלל המול לכם כל זכר כמו כל ישראל ... גמרא והיכא דלא מהלי׳ אבוה וכו׳. נראה פשוט דהא דקאמר מחייבי בי דינא הוא לאו דוקא אלא כל ישראל מצווין ע״ז דהא קרא סתמא כתיב המול לכם כל זכר וכן הוא בלשון הרא״ש בפ׳ כיסוי הדם היכא דלא מהלי׳ אבוה מחויב כל ישראל למוהלו ע״ש והא דנקט בי׳ דינא דהם ממונים על הציבור להזהיר את העם אלא דבאבי הבן איכא עשה יתירא דהוא מצווה יותר מן כולם והיינו מיתורא דקרא דכתיב וימל אברהם כמ״ש בספ״י וכו׳

18. שו״ת ציץ אליעזר חלק ו׳ סימן כ״ח דיוק לשון הרמב״ם ; מילה ביום טוב

ועולה בדעתי להביא קצת סיוע לדברי המקנה מלשונו של הרמב״ם בספר המצות (מ״ע רט״ו) שכתוב בלשון ואין האשה מצווה למול את בנה כמו שהאב מצווה בזה, ולכאורה הך הוספה של כמו שהאב מצווה בזה מיותרת היא. והיה די בכתבו ואין האשה מצווה למול את בנה, והרי ידוע דהרמב״ם דייקן בלישניה, ונראה מזה לומר דהרמב״ם אתי ביתור לשונו זה לאשמיענו כדינו של המקנה הנ״ל דהא דאין האשה מצווה למול את בנה היינו שאינה מצווה בציווי מיוחד כמו שהאב מצווה בזה שיש עליו חיוב מיוחד יותר מאחר, אבל שפיר יש עליה חיוב ככל ישראל. ... והנה לכאורה יש לעיין דלפי דעת המהר״ח או״ז, וכן לפי דעת המקנה, צריך להיות הדין שנשים תהיינה רשאות למול ביום טוב מילה שלא בזמנה להסוברים דעל מ״ע =מצות עשה= דיו״ט אין נשים מוזהרות דהו״ל ז״ג =זמן גרמא=, דנימא אתי עשה דמילה ודחי ל״ת דיו״ט. [עיין במנ״ח שכותב דודאי אין נשים יכולות למול מילה ביום טוב דנהי דאצלם יום טוב אינו אלא ל״ת =לא תעשה= מ״מ האשה לא שייך אצלם דאותו וכו׳ א״כ אין במה לדחות וכו׳ עיין שם, והרי לא שייך לומר כן אליבא דמהר״ח או״ז והמקנה].

19. ספר המצוות מצות עשה רט״ו

היא שצונו למול את הבן. והוא אמרו יתעלה לאברהם המול לכם כל זכר וכתיב בתורה שהוא בכרת מי שמבטל מצוה זו. וכבר התבארו משפטי מצוה זו בפרק י״ח משבת וד׳ מיבמות, ואין האשה מצווה למול את בנה כמו שהאב מצווה בזה כמו שהתבאר בקדושין.

20. שו״ת ציץ אליעזר חלק כ׳ סימן ל״ז

ב) והאמור אפשר בעצם לכוון גם בדברי הרמב״ם בספר המצות מ״ע רט״ו שכותב בזה בלשון ״ואין האשה מצווה למול את בנה כמו שהאב מצווה בזה״, ולכאורה הך הוספה שמוסיף הרמב״ם וכותב ״כמו שהאב מצווה בזה״ היא מיותרת, והיה די בכתבו, ״ואין האשה מצווה למול את בנה״, אבל לפי הנ״ל יתיישב שפיר, והיינו דבא בהוספה זאת לאשמיענו, שהאשה איננה פטורה לגמרי מחיוב זה של למול את בנה, אלא איננה מצווה בזה כמו שהאב מצווה בזה שחיובו מסתעף מכח שני חיובים מעשה המילה, ושלא יהיה ערל, אבל שפיר איכא עליה מכח החלק של שלא יהיה ערל, ונפ״מ כשליתא לאב. שאז היא חייבת והחיוב הוא מכח חיוב עצמי המתפצל מחיובא דאב, ובספר הי״ד לא הזכיר ג״כ במפורש לומר שהאשה פטורה.

21. מנחת חינוך מצוה ב׳ אות ג׳ אשה למול ביום טוב

ולשיטת הסוברים דעל מ״ע דיו״ט אין נשים מוזהרות דה״ל ז״ג ועדל״ת אף שיש עמו עשה עתו״ס קידושין הקשו משריפת קדשים ודאי אין נשים יכולות למול מילה ביום טוב דנהי דאצלם יום טוב אינו אלא ל״ת מכל מקום גם העשה ל״ש אצלם דאותו וכו׳ אם כן אין במה לדחות, ואפשר לפמש״ל במצוה א׳ בשם תויה״כ דאדם רשאי לעבור על ל״ת בשביל עשה ש״ח אף דבדידי׳ ליכא עשה רק בחבירו אם כן ה״נ אם הוא גדול ויש עשה דמילה אצלו רשאי האשה למולו ביום טוב דעשה דל״ת שלה אם כן לשיטה זו אפשר יכולה אשה למול לאיש ביום טוב כי על המלאכה אין האשה עוברת רק בלאו דהעשה דיו״ט ליתה גבה ועשה דידי׳ דחי ל״ת דידה אך יש לחלק בין ד״ז לנידון של התויה״כ.

22. תוספות רי״ד קידושין כט. העסק ההוא אין לו זמן

איהי מנלן דלא מיחייבא דכתיב אשר צוה אותו אלקים אותו ולא אותה אי קשיא ומאי איצטרכינן לקרא תיפוק לי׳ דהויא לה מילה מצוה שהזמן גרמא חדא דכתיב וביום השמיני ימול וחדא דאין מצות מילה אלא ביום ולא בלילה כדאיתא במגילה שאין מוהלין אלא ביום והתינח מיום שמיני לא קשיא שאין היום קבוע וידוע בשנה מה שאין כן ביום שמיני של מילה אבל זה שאין מצות מילה נוהגת בלילה אלא ביום קשיא דומיא דציצית שאינה נוהגת בלילה אלא ביום משום הכי מני לה תנא לקמן בכלל מצות עשה שהזמן גרמא. תשובה היכי אמרינן דמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות הני מילי מצוה דתליא בגופה והיא אינה מצווה אלא לזמן ידוע ולא בכל זמן אבל מצוה דלא תליא בגופה כגון למול את בנה אע״ג דמילת הבן יש לה זמן נהי דקבוע הזמן לבן הנימול אבל האב שציוהו הבורא להתעסק במילת בנו העסק ההוא אין לו זמן שבין ביום ובין בלילה יטרח ויכין צרכי מילת בנו והלכך אי לאו אותו הוה מחייבינן גם האשה ואין זמן הקבוע לכן פוטרה דהוה אמינא היא תתעסק בין ביום בין בלילה עד שתמול את בנה בזמנו אבל הציצית היא מצוה שתלויה על גופו של אדם ואי הוה מחייבינן האשה היתה מצותה תלויה בזמן הלכך פטורה:

23. שו״ת דברי יחזקאל סימן מ״ה הזמן מחייב או זמן הקיום

ולכאורה היה נראה דכוונת התורי״ד לחלק בין מצוה התלוי בגופו של אדם למצות האב הוא מטעם דאין עיקר חיוב האב הוא במעשה המילה ממש אלא בהתעסקות לבד, דהיינו שיכין ויטרח בצרכי המילה עד שיהיה הבן נימול, ... ומש״ה אף דמצות מילה יש לה זמן ביום ולא בלילה אבל העסק אין לו זמן שהרי חייב להתעסק אף בלילה, ומש״ה הו״ל מ״ע שלא הז״ג והו״א לחייב גם האשה בהתעסקות מילת בנה ... [ב] אמנם העיקר נראה דמצות האב הוא המעשה ממש והעסק הוא מתורת הכשר המצוה לבד כמו בעלמא ... אלא כוונת התורי״ד לחלק בין מצות האב לבנו ובין שאר מצוה התלוי בגופו של אדם, הוא מטעם דס״ל להתורי״ד דעיקר מ״ע שהז״ג הוא שהזמן הוא המחייב במצוה אבל מצוה שאין הזמן מחייבה אע״פ שיש זמן לקיומה לאו זמן גרמא היא, ומה״ט כתב התורי״ד דמה שמילה נוהגת בשמיני לא חשיב זמן גרמא כיון שאין היום קבוע וידוע בשנה ור״ל דאין הזמן הוא סבה לחיוב המצוה שהרי נוהגת בכל יום, ולפ״ז שפיר כתב התורי״ד דוקא במצוה שתלוי בגופו של אדם והיא אינה נוהגת אלא ביום אלמא דהזמן דיום הוא המחייב המצוה, ומש״ה הו״ל זמן גרמא, משא״כ מצות האב במילת בנו נהי דקבעה תורה זמן במילה ביום ולא בלילה מ״מ אין קביעות הזמן אלא בגוף מילת הבן אבל מצות האב אין לה זמן מצד עצמותה שהרי מחויב להתעסק אף בלילה, ולא מתורת להכניס עצמו במצוה דלמחר אלא אף בלילה לא נפטר האב ממצותו, אלא דא״א לקיים מצותו בפועל מצד קביעות הזמן שיש במילת הבן אבל העסק שאפשר לקיים אף בלילה מחויב מיד אף שאפשר לטרוח למחר דבעלמא לא מחייבינן בכה״ג היכא דעדיין לא מטי

זמן חיובא דמצוה, ומש״ה מצות האב חשיב לאו זמן גרמא אף שיש זמן לקיומה והו״א דאשה מחויבת בין לטרוח בלילה ובין למולו ביום כיון דמחויבת תדיר וזה נכון:

24. שו״ת מהר״ח אור זרוע סימן י״א

ומענין המילה נראה דאין האב חייב למול בנו בידיו אלא לעסוק שיהא נימול דומי׳ דכל הני דקחשיב התם ללמדו תורה ללמדו אומנות להשיטו בנהר וכי לא ישכור מלמד לבנו לתורה ולכל הני, או בסוכות דכתיב חג הסוכות תעשה ודרשינן תעשה ולא מן העשוי א״כ ע״כ קאי תעשה אסוכה שחייב בעצמו לעשות סוכה וכי לא יאמר לאחר לעשות סוכה וכן גבי תפילין וכי לא יקשרם לו אחר על ראשו וזרועו וכן ציצית, אלא כל הני עיקר מצוותן אינו העשייה אלא שהמילה חתומה בבשרו וכן ישיבתו בסוכה וכן תפילין המונחין בראשו ובזרועו, ומילה גם היא עיקר מצותה כן שאל״כ דוד המלך ע״ה שהיה מצטער כשנכנס למרחץ וראה עצמו ערום בלא מצוה נזכר על המילה ואם לא היה מצות המילה אלא העשייה למה שמח עליה יותר מראשו וזרועו וכל גופו שקיים בהם מצות תפילין וציצית וכמה מצות אלא מילה היא מצוה בכל עת כתפילין המונחין בראשו וציצית בבגדו, ... אלא וודאי אין האב חייב למול בידו אלא שיתעסק שיהא בנו נימול ואין להאריך, וכו׳

25. שו״ת דברי יחזקאל סימן כ״ח

ולפ״ז נראה דס״ל להרמב״ן דמאחר דגם בנשים איכא קיום מצוה דמ״ע שהז״ג שייך בהו גם תורת דחיה לדחות ל״ת משום דלענין דחיה לא בעי כלל עשה חיובית, אלא דכל שמקיים גוף המצוה הרי הקיום דוחה ל״ת, ולפ״ז בכלאים בציצית שייך דחייה אפילו לנשים דהו״ל עשה השוה בכל, ומ״ש הרמב״ן דדמי לעשה שאינו שוה בכל דלא דחי כוונתו לעשה כי האי שאינו שוה בכל בעיקר קיומה כמו אי אמרה לא בעינא דליכא אפילו קיום מצוה.

26. דעת זקנים מבעלי התוספות בראשית פרק כ״ה פסוק כ״ה ד״ה ויצא הראשון אדמוני

ויצא הראשון אדמוני. מדרש כשראהו אביו אמר עדיין לא נבלע בו דמיו ולא רצה למולו לשמונה ימים כדאמרינן גבי מעשה דשתי נשים שבאו לפני נתן הבבלי וכו׳. כשעבר שנה או שנתיים וראה יצחק שלא החליף מראיתו ידע שזו תולדתו ואפ״ה לא מל אותו אמר הואיל ולא מלתי אותו לשמנה כמוני אמתין עד שיהיה בן י״ג כמו ישמעאל אחי ואמול אותו וכשהיה בן י״ג שנה הוא עכב בעצמו ולא רצה למול והיינו דכתיב אם לא דם שנאת ודם ירדפך:

27. ספר הרוקח סימן ר״כ הימים שאחר השמיני תשלומין

זמן גרמא נשים פטורות בפ׳ א׳ דקדושין כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות כמו סוכה ולולב שאם יעבור הזמן שוב אין לו תשלומין והם ביום ולא בלילה כדאמר בשבת בפ׳ ר׳ אליעזר דמילה (דף קלא) ציצית ותפילין אין להם זמן קבוע כל שעתא ושעתא זמניה הוא ואין שייך בהן תשלומין שהרי היום מפטרו אבל מילה שזמנה קבוע ביום השמיני ימול לא הוי מצוה שזמן גרמא שהרי אם לא נימול בזמנו כל הימים שיבאו תשלומי דיום שמיני נינהו ודמי בפ׳ א׳ דחגיגה חיגר בראשון ונתפשט ביום שני דכולה תשלומי דראשון הם משום הכי הוצרך בפ׳ א׳ דקדושין דף כח) כאשר צוה אותו אלקים גבי מילה ולא אותה דלא דמי לתפילין דמילה כמו פדיון הבן שיכול לפדות מבן ל׳ יום ואילך כל שעה שירצה אע״ג דמילה ביום ולא בלילה ... מיהו יש לה תשלומין ולא דמו לתפילין וכו׳

28. קרית ספר הל׳ מילה פרק א׳

מצוה כז למול את הזכרים דכתיב וביום השמיני ימול. ומצוה על האב למול את בנו שנאמר וביום השמיני ימול וכתיב וימל אברהם את יצחק בנו. ... וב״ד מצווין למול הבן או העבד בזמנו ולא יניחו ערל לא בישראל ולא בעבדיהם שנאמר המול לכם כל זכר. אין מלין בנו של אדם שלא מדעתו אלא אם כן עבר ונמנע למולו שב״ד מלין אותו בעל כרחו ונראה טעמא משום דבאביו כתיב יום ח׳ ובב״ד לא כתיב אלא סתם המול לכם משמע דמילה בזמנה על האב ואם נמנע הוא מלין אותו ב״ד.

29. יד המלך (לנדא) הל׳ מילה פ״א ה״ב חולה בשמיני בטלה מצות האב

וראיתי בתוספות בפ״ק דקדושין דף כ״ט ד״ה אותו שהקשו דלמ״ל דרשה לפטור את האם מחיוב עשה דמילת בנה תיפוק לי׳ דהוי מ״ע שהזמן גרמא דהא קבוע לה זמן ביום השמיני, ותירצו כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לא הוי מ״ע שהזמן גרמא, ולכאורה דברי התוס׳ אלה המה נגד מה שכתבתי, דלפי מה שביארתי עכ״פ אותה העשה המוטל על האב אשר אנו דנין עליה אם גם האם חייבת בה אותו החיוב יש לו הפסק דאחר זמנו נסתלק מעל האב, וממילא גם לגבי האם הוי מ״ע שהזמן גרמא, ואפשר לצמצם כונת התוס׳ דודאי עיקר העשה ראשית הנחתה היה על האב רק ביום השמיני, אך היכי דביום השמיני היה חל החיוב על האב או על הב״ד, והמה פשעו ולא קיימו אז בזמנו לא פקע מהם חלות חיובם אשר הי׳ חל עליהם מן יום השמיני והלאה, דכיון דעכ״פ היה חל עליהם החיוב פעם אחת מה לנו אם בפשיעותם לא קיימוהו, הרי בידם לקיים אח״כ, והלכך גם להלאה לא פסקה ולא נסתלק מעליהם חלות החיוב של יום השמיני עד אשר יקיימו העשה אח״כ, זולת לכשיגדל הבן דאז חל החיוב על הבן בעצמו בתוספת עונש כרת, וממילא נסתלק אז החיוב מעל אביו, משא״כ היכי דלא התחיל לחול עליהם ביום השמיני חיוב העשה כלל, וכגון שהיה הילד חולה בשמיני אזי אף כשהבריא הילד לאחר יום שמיני בכל זאת כיון דבראשית חלות העשה אשר אינה רק ביום השמיני היה הילד חולה ולא היה להעשה מקום לחול על האב בזמנו, יכול להיות דגם התוספות סוברים דשוב לא מצאה העשה מקום חיוב לחול על האב לאחר יום שמיני דתחלת חלות העשה אין מקומה לחול על האב אחר יום שמיני, וכו׳

30. שו״ת הרמ״ע מפאנו סימן ק״ב

ולא עוד אלא שהם פטורים מן הדין מענית אמן שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ואם ענו מצוה קעבדי ובכלל מצווה ועושה נינהו דהא מצווים הם בכך אלא שדבר אחר גורם להם ליפטר לפי שעה והמה מ״מ חוטפים את המצוה ובידם שתים כאבוה של רבי יוסי בן החוטף אפרתי שנזכר במשנה דכלאים בסוף פרק ג׳ הנקרא כן על שם שהיה חוטף מצות מן השוק ומזכירין אותו לשבח, וכו׳

31. רא״ש ברכות פרק ג׳ סימן ב׳ אונן במוצאי שבת והבדלה

אמרו שפעם אחת היה ר״י ז״ל אונן ואכל בלא הבדלה. ... ולמחרתו כשבא מבית הקברות אמרו לו למה אינך עושה הבדלה האמרינן טעם מבדיל והשיב להם מאחר שהייתי פטור אמש בשעת חיוב הבדלה משום שהייתי אונן גם עתה פטור אני. שכן מצינו בפרק קמא דחגיגה דף ט. חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני כיון שנדחה ביום ראשון שוב אינו חייב ביום שני. וה״ר מאיר ז״ל דנורנבערג כתב בהלכות שמחות שלו מי שיש לו מת בשבת ולא נקבר עד למחר ולא הבדיל במוצאי שבת נ״ל שמותר לאכול בלא הבדלה. ... וביום המחרת לאחר שנקבר מתו אסור לאכול עד שיבדיל דהא קי״ל בערבי פסחים דף קו: וקז. טעם מבדיל. ואמרי׳ נמי מי שלא הבדיל במ״ש מבדיל והולך כל השבת כולה. ... ונ״ל כדברי ר׳ יהודה דהא דאמרינן בע״פ מי שלא הבדיל במ״ש מבדיל והולך כל השבת כולה. היינו כשלא היה לו יין במ״ש או שאירעו אונס אחר שלא היה יכול להבדיל. אבל אונן דבשעה שחל עליו חיוב הבדלה היה פטור נפטר לגמרי ותו לא מיחייב.

32. קובץ שיעורים ח״א בבא בתרא ח:

אלא דהתינח אם נפרש דבשעה שעוסק במצוה הוא פטור ממצוה ואם יקיים המצוה ואחרת לא יצא וצריך אח״כ לחזור ולקיימה כמו באוכל מצה בשעה שהיה שוטה ואח״כ נשתפה, אבל אם נאמר דעוסק במצוה אינו פטור ממש אלא שהוא כמו אנוס מלקיים האחרת ואם עמד וקיימה יוצא באחרת ... ועי׳ בראש פ״ג דברכות בהיה אונן במוצ״ש אם חייב מחר בהבדלה משום תשלומין, ולכאורה פטורא דאונן הוא משום דטרוד במצוה ועיין במ״ב סי׳ ע׳, וכו׳

33. רש״י ברכות יח. ד״ה פטור מק״ש

פטור מק״ש - משום דעוסק במצוה:

34. ריטב״א קידושין כט:

תנו רבנן מניין שאם היו לו חמשה בנים מחמשה נשים בתולות וכלם פטרי רחם שחייב לפדות את כלם אע״ג דחד מינייהו בלחוד ראשית אונו דכתיב וכל בכור בניך תפדה דאע״ג דבפטר רחם תלה רחמנא הוה אמינא דבעינן תרווייהו פטר רחם וראשית אונו קמ״ל:

35. חידושי מהרי״ט קידושין דף כ״ט ד״ה מהו דתימא

מהו דתימא מה להלן ראשית אונו וכו׳ וא״ת והא קרא כתיב כל פטר רחם לי וי״ל דה״מ מלחייב את הבן לפדות את עצמו אבל אביו ס״ד דלא מחייב למפרק אלא ראשית אונו דומיא דנחלה:

36. ספר החינוך מצוה שצ״ב

ולפי הדומה, שהאב חיב לעולם לפדות בנו, ואפלו אחר שהגדיל הבן המצוה מטלת על האב, וכמו שאמר הכתוב (שמות יג יז) וכל בכור אדם בבניך תפדה. הרי שהטיל המצוה על האב, וכן נראה בקדושין.

37. מנחת חינוך מצוה שצ״ב אות א׳ בן החוטף פדיון משלם קנס

ואם לא פדאו האב בין במזיד בין בשוגג או באונס חייב הבכור לפדות עצמו כשיגדיל דהמצוה הוא הן על האב והן על עצמו ואם לא פדאו האב עד שהגדיל מכל מקום לא פקע המצוה מעל האב והאב מחויב במצוה זו אך דעליו מוטל ג״כ אבל המצו׳ לא נפקע מהאב כן כ׳ הרהמ״ח וכ׳ דנראה כן במס׳ קידושין ... וגם בדף כ״ט סובר ר״י הוא לפדות ובנו לפדות בנו קודמו שזה מצותו על אביו וכו׳ מבואר אף דהוא גדול מכל מקום מצותו על אביו ובזה לא פליג הת״ק רק ס״ל דמצוה דגופו עדיף ע״ש. וע״ל בהלכות מילה מ״ש. והרהמ״ח לא החליט הדבר ובר״מ ובראשונים אינו מבואר הדבר ונראה לסברא זו על האב מצו׳ יותר מהוא עצמו ואסור לבן לחטוף המצוה כי האב הוא העיקר ומשלם קנס יו״ד זהו׳ ע׳ בחוה״מ סי׳ ש״ב שפ״ב וכו׳

38. שו״ע חו״מ סימן שפ״ב סעיף א׳

ויש מי שהורה שהוא נותן קנס קצוב והוא י׳ זהובים וכן הורו שכל המונע הבעלים מלעשות מצות עשה שהם ראויים לעשותה וקדם אחר ועשאה משלם לבעלים י׳ זהובים (היה לו בן למול ובא אחר ומלו חייב ליתן לו י׳ זהובים אבל נתנו לאחר לימול ובא אחר ומלו פטור) (רבי׳ ירוחם נל״א ח״ד) ובזמן הזה אין מגבין אותו אבל אם תפס לא מפקינן מיניה:

39. שו״ת הריב״ש סימן קל״א

ולדעת הר״ם ז״ל בנסח הברכה שבאב הפודה אומר בעל ובפודה עצמו אומר בלמ״ד אפשר לתת טעם לפי שבאב אפשר להעשות מצוה זו על יד הבן כשיגדל וכשיגדל אז אי אפשר לעשותה אלא על ידי עצמו וגם שאם היה לו לפדות עצמו ובנו קיי״ל (קדושין כט.) דהוא קודם לבנו דאלמא עקר המצוה בעצמו אלא שבקטנותו אי אפשר ומה שלא תקני בפודה בנו לברך על פדיון הבכור זהו להפריש בין פודה בנו לפודה עצמו ואין בזה שום חורבא דזיל קרי בי רב הוא.

40. ברכת שמואל קידושין סימן י״ח (הובא בעיטור בכורים)

בברכת שמואל (קידושין סימן יח) להגרב״ד זצ״ל. . . .

41. ביאור הלכה סימן תרנ״ו סעיף א׳ ד״ה אפילו מצוה עוברת המבזבז וחמש סלעים

והנה על עצם הדין דמבואר כאן בשו״ע דאין צריך לפזר הון רב על מצוה ונובע זה מסוגיא דב״ק אלא מעתה אי אתרמי לי תלתא מצותא ליתיב לכולא ביתה וסמכו זה לדין צדקה דהמבזבז וכו׳ לכאורה צ״ע מסוגיא דקידושין דף כ״ט דמבואר שם גבי פדיון הבן דאף אם אין לו רק ה׳ סלעים צריך לפדות עצמו וכן לענין לעלות לרגל ושם מיירי שאין לו נכסים כלל זולת אלו החמשה סלעים עי״ש ולכאורה לפי סוגיא דב״ק אשר ממנו נובע דין השו״ע דכאן אינו מחוייב לתת כל אשר יש לו בענין מצוה ואף רק שליש ביתו ג״כ אין מחוייב. ... וצ״ל דהם מחלקין מסוגיא דקידושין להא דב״ק וסוכה באופן זה דלפזר בהון רב אמנם אין מחוייב ומשום הטעם דשמא יעני ויצטרך לבריות וכמש״כ הראב״ד וזה לא שייך במי שאין לו רק חמש סלעים וכיו״ב ומתפרנס ממלאכתו ולא יגרע פרנסתו במה שיוציא זה על המצוה וכן להיפך לא יתחזק מצבו במה שלא יוציא.

42. שו״ע או״ח סימן תרנ״ו סעיף א׳

הגה מי שאין לו אתרוג או שאר מצוה עוברת אין צריך לבזבז עליה הון רב וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש אפי׳ מצוה עוברת [הרא״ש ורבינו ירוחם נ״י ח״ב] ודוקא מצות עשה אבל לא תעשה יתן כל ממונו קודם שיעבור [הרשב״א וראב״ד] [וע׳ לקמן סוף סי׳ תרנ״ח בהגה] :

43. שלמי כהן קידושין כט:

וה חזו״א תי׳ דכיון דגדר מצוות פדיון הבן הוה ע״י שעבוד נכסים, א״כ חל השעבוד ולא מפטר במה שאין נכסיו מרובים [הערה: וה גר״ח (סטנסל קכט) כת׳ דבמצוות פריעת בע״ח מצווה ל״ש פטור חומש נכסיו, דלאחר שהחזיר הוה ממון חבירו, ואינו ממון שלו. ועוד תי׳ האחרונים דעצם השעבוד נחשב דאינו שלו.]. [וכ״כ ב חי׳ ר׳ שלמה ג].

44. רש״י יומא יח: ד״ה יחודי בעלמא

יחודי בעלמא - ואין נזקקין להן אלא שהנשוי אשה אין מתאוה כמי שאין לו אשה:

45. תוספות יומא יח: ד״ה יחודי בעלמא הוו מייחדי להו

יחודי בעלמא הוו מייחדי להו - פרש״י לא היו באין עליהן אלא מתיחדים עמהן ותו לא והקשה ר״י א״כ כיון דאסורין לבא עליה מאי פת בסלו איכא מיהו הא י״ל כיון דשרי לאחר ז׳ פת בסלו קרינא ביה ... להכי פר״י דכי אמרי מאן הויא ליומא לא אמרי מאן הויא ליומא ליבעל אלא ליחודי בהדה בעלמא וכיון שהיו אומרים להם כך רק לייחד עמהם לא היו רואות דם מחמת חימוד ונראה לי כי מה שהקשה מכתובות דלא קשה דהא דאמר התם היינו דוקא לבחור דלא נשא מעולם דיצרו תוקפו טפי כדמשמע בפ׳ כל היד (נדה דף יג.)